

МАКЕДОНСКА БИБЛИОТЕКА

№ 7

ДУХОВНИ КАЧЕСТВА

на

МАКЕДОНСКИТЕ БЪЛГАРИ

отъ

ГЕОРГИ ТРАЙЧЕВЪ

УЧИТЕЛЬ ВЪ IV СОФ. ПРОГИМНАЗИЯ

София — Печатница „Родопи“ Т. Клисаровъ — 1928

ПРЕДГОВОРЪ

Сърби, гърци и тъхните приятели твърдятъ, че ний, македонците, сме „разбойници“ на Балканите безъ всяка култура и че македонската емиграция въ България брои само нѣколко хиляди души, все еснафъ хора! Трети пъкъ чужденци, невежи или заинтересовани личности говорятъ, че, ако на македонците се даде самоуправление, ще имаме една втора Албания.

За да разбератъ нашите врази и заинтересованите чужденци, кои сѫ и какви сѫ македонците, събрахъ по-важни доказателства отъ наши и чужди учени и отъ мои лични наблюдения, които говорятъ за духовните заложби на македонските българи.

Днесъ, когато македонския въпросъ отново е завладѣлъ общественото мнение у насъ и въ чужбина и когато той утре ще се сложи и на зелената маса изъ разните дипломатически канцеларии, появата на бѣль свѣтъ на подобна книжка, която би послужила дори само като една справочна, намиръмъ за навременно.

Г. Трайчевъ.

КАКВО СЖ ДАЛИ МАКЕДОНЦИТЕ НА БЪЛГАРСКОТО ПЛЕМЕ

Македония даде християнството и писмеността на българското племе

Българската държава се състои отъ потомци Аспарухови и отъ славяни, част отъ които вече приели християнството, особено тъзи въ Македония. Две раси — прабългарска и славянска изповъдващи две религии — прабългарска езическа, славянска езическа и християнска — сж основните елементи на българската държава. За тъхното сливане въ една народност сж били нужни по-силни сцепителни сръдства, отколкото политическата власть. Тъзи сръдства, които влияятъ на душитъ, сж били християнството и писмеността; съ тъхъ си послужи и князъ Борисъ (852—888), за да внесе външно единство въ своето княжество. И дветъ тъзи морални сили излъзват предимно отъ македонскиятъ славяни: тъ първи ма- сово бъха приели християнството, изъ тъхната сръда бъха излъзват създателите на славяно-българската азбука. Апостолите Кирилъ и Методи, родени въ Солунъ, и епохалниятъ фактъ, преводътъ на св. Писание въ IX в. отъ двамата солунски братия, е извършенъ на едно българо-македонско наречие, което сега служи като основа за изучаване на всички славянски езици и което въ науката се нарича старобългарски езикъ. Характерни остатъци отъ този езикъ сръщаме и до днесъ въ говора около Солунско, Прѣспата и Костурско. Така, Македония още въ IX в. бъ станала люлка на старобългарската писменост. Дѣлото на св. Кирилъ и Методи въ Македония продължиха тъхните ученици, между които най-много заслуга е принесълъ съ плодовита просвѣтна дейност св. Климентъ, Охридски архиепископъ. Св. Климентъ направилъ отъ Охридъ главенъ просвѣтителенъ центъръ, отгдето се пръскала свѣтлина по цѣлата българска земя. Съ не- малко слава се споменава името и на св. Наумъ Охридски, другъ ученикъ на св. Кирилъ и Методи и съвременникъ на св. Климентъ.

Когато източна България презъ втората половина на X в. попаднала отначало подъ развръщащото влияние на Византия, а после и подъ нейните удари, Македония била, която издигнала високо знамето за национална независи-

мость: Царь Самуилъ (976—1014 г.) обединилъ отново българския народъ и 38 години наредъ се борилъ, за да запази цѣлостта на българската държава. Македонска България, пише Рамбо, „била по-войнствена, по-феодална, съ по-силно национално чувство, по-антигръцка отъ тъзи България, на която Великия Преславъ билъ столица.¹⁾ Охридъ бѣ седалище на учредената отъ Самуила българска патриаршия, която просъществува съ името Българска архиепископия до 1767 г. (Македонцитѣ въ културно-полит. животъ на България, 1918 г.)

Противъ византийското владичество възставатъ първи македонските българи (1040 г.) подъ водителството на царь Самуиловия внукъ Петъръ Делянъ. Центъръ на това възстание е билъ гр. Скопие. Тридесетъ години следъ това възстание, избухнало второ, пакъ отъ Скопие, начело съ българските скопски боляри и тѣхния главатарь Георги Войтѣхъ (ib.). Отъ Македония сѫ и книжовниците, които сѫ действали още въ XV—XVI столѣтие: Станиславъ отъ Кратово (1350 г.), Исаия монахъ отъ Сѣрско (1371 г.), дяконъ Димитъръ отъ Кратово (1460), Владиславъ Граматикъ (1466 г.) отъ с. Жегливо (Кумановско), Висарионъ иеромонахъ (1547 г.) отъ Дебъръ, Христо Граматикъ отъ тиквешките села, Стефанъ монахъ отъ Скопско и др. (А. п. Стоиловъ. Наши писатели и преводачи отъ XIV—XVIII в., „Бълтарска сбирка“ г. XVIII (1911).

Македония е запазила най-старите паметници на българското племе. Тѣ сѫ: светогорския (980 г.); надгробната плоча отъ царь Самуилъ (993 г.), поставена надъ семейната царска гробница въ с. Германъ (Преспанско) и Варошкия надписъ (996 г.) надъ манастира св. Арахангелъ въ с. Варошъ (Прилепско).

Македония е отечество на богоmilството. — Богоmilството, ако и да е рожба на манихейската ересъ, пренесена отъ Армения въ Византия и отъ тамъ въ България, тя, обаче, въ България се разви подъ името богоmilство и отъ тукъ почна да се ширя на Западъ, въ Италия, Франция и др. страни на срѣдна Европа подъ разни имена. Богоmilството, което играло грамадна роля въ вѫтрешния исторически животъ на българите още отъ самото имъ покръстяване до XV в., ако не и по-сетне, е имало велико значение не само за насъ и за Западна Европа, па и за цѣлия християнски свѣтъ.

Макаръ мѣстото за мѣстоожителството на попъ Богомиль и неговото произхождение да не се знаятъ съ положителностъ, установенъ фактъ е, че „срѣдоточието“ и „отечеството“ на богоmilството е Македония. Въ гр. Прилепъ, въ

¹⁾ Забележка: A. Rambaud, Etudes sur l'histoir byzantine, p. 288

планината Бабуна, гдето и сега едно село се нарича Богомила, имало богомилска община, казва Иречекъ (История на българитѣ, стр. 280). Същото твърдялъ и ученитѣ: Р. Кароловъ, Петрановичъ, Милетичъ, Ив. Г. Клинчаровъ и др. Като имаме предъ видъ това обстоятелство, правдоподобно е да допуснемъ, че и родоначалникът на богомилството ще да е роденъ изъ нѣкой градъ или село на югозападна Македония. А преданието говори, че попъ Богомилъ е роденъ въ с. Богомила, разположено въ с.-изт. поли на Бабуна, въ мѣстността Азотъ — Велешко.

Възраждането на българския народъ дойде отъ Македония

И въ по-ново време отъ Македония дойде първия потикъ за народно възраждане на българщината. Първиятъ български историописецъ, Отецъ Пасии, който презъ втората половина на XVII-ти в. възпламени народното съзнание, се е родилъ въ 1721 год. въ северо-македонските предѣли. Въ 1741 г. Христофоръ Жефаровичъ, родомъ отъ гр. Дойранъ, издалъ въ Виена своята „Стематография“ съ гербовете на България и българските светци. Македонецъ бѣ и Хаджи Якимъ Кърчовски (отъ с. Осломево — Кичевско), първиятъ български писателъ, който започналъ да печати книги на новобългарско наречие още отъ 1814 г. Отъ северо-западна Македония (с. Теарци — Тетовско) е билъ Кирилъ Пейчиновичъ, който продължи въвеждането на простонародния български езикъ въ книжнината. Неофитъ Рилски, баща на българските педагоги и филолози, авторъ на първата българска граматика, е също македонецъ (отъ с. Банско, Разложко). Първата българска печатница въ XIX в. се откри пакъ въ Македония — въ Солунъ отъ Хаджи попъ Теодоси, отъ Дойранъ. Македония рди и първите фолклористи на българския народъ, братята Димитъръ и Константинъ Миладинови отъ Струга. (Йорданъ Ивановъ, българитѣ въ Македония, 1915 г., стр. LXXXIII—LXXXV).

Съ пълно право професоръ А. Теодоровъ — Баланъ твърди, че всички по-главни културни начинания на нашето племе идатъ отъ Македония. Християнството, писмеността, възраждането, новобългарската книга, първата българска печатница — идатъ отъ югъ — отъ Македония и се ширятъ на северъ. Това твърдение на професора се подкрепя и отъ новоиздадената книга на нашия ученъ фолклористъ А. П. Стоиловъ — „Български книжовници отъ Македония“, кѫдето покрай гореизброените дейци се редятъ и безсмъртните имена на: Митрополитъ Натанаилъ — Охридско-пловдивски (отъ с. Кучевища, Скопско), митрополитъ Партели (отъ с. Галичникъ, Дебърско), Йорданъ х. Константиновъ

Джинотъ отъ Велесъ, Григоръ Пърличевъ отъ Охридъ, Йосифъ Ковачевъ отъ Щипъ, Ксенофонтъ Райко Жинзифовъ отъ Велесъ и др. Всичко 15 мирски и 12 духовни книжовници до 1878 г.

Македония първа почна да гони гръцките владици

Пръвъ български владика видѣ Македония. Македония първа започна борбата съ гърците за свободата на българската църква. Скопие даде сигналъ за гонене гръцките владици още въ 1828 г. Разрешението на българския, черковенъ въпросъ се затегнало съ постоянните клевети и интриги на патриаршията предъ турската властъ. Нуженъ билъ новъ тласъкъ; той дошълъ пакъ отъ Македония. Въ 1858 г. кукушките българи въвѣли националния езикъ въ черквата и поискали български владика за епархията. На оглушките патриаршески, кукушани на 22 юлий 1859 г. отправили до Папа Пий IX молба да искатъ български епископъ, при известни условия, като признаятъ унията. Тоя епизодъ най-добре характеризира македонските българи въ тъхната упорита борба за своя черква и училище, за свой езикъ и народностъ. Тая постъпка на кукушани смущила фенеръ, та патриаршията, за да предотврати унията, назначила първия български владика за кукушката епархия Партенения Зографски въ 1859 г. Така, Кукушъ, жертвуваики своята религиозни убеждения, за да спаси националното си самосъхранение, пръвъ извоюва български владика, при вратите на Солунъ. Не сж малко и македонските градове, гдето не помнятъ гръцко четмо и писмо. Велесъ, Прилепъ и др. градове и манастири изъ Македония служеха си въ черквите и училищата само на български езикъ. (Македонците въ култ.-полит. животъ на България 1918 г.)

Въ революционните борби на България участвуватъ и македонци

Македонските българи във възраждането на българския народъ и закрепването на българската държава и българската култура сж вложили не само умъ, срѣдства и усилия, а и кръвта на най-добрите си синове.

Въ 60-те години на миналото столѣтие, преди да бѫде още решенъ черковния въпросъ, се започна и революционното движение за политическо освобождение на България. Въ революционната борба взеха участие и македонци. Въ четите на Филипъ Тотю (1862—1867 и 1876 г.) участвуваха македонци: отъ Тиквешко, Пехчевско, Велешко, Охридско, Мехомийско, Куманово, Битоля, Дебъръ. Въ четата на Хаджи

Димитъръ и Стефанъ Караджа въ 1868 г. участвуваха българи отъ Куманово, Велесъ, Прилепъ, Кукушко, Воденъ, Скопско, Горна-Джумая. Въ четата на Христо Ботевъ срещаме революционери отъ Велесъ, Тетово, Неврокопско, Крива-Паланка, Охридъ, Сѣрско. Дѣдо Ильо Марковъ отъ Берово и Христо Македонски отъ с. Горни-Тодоракъ (Кукушко) се издигатъ до положението да бѫдатъ войводи. Георги Измирлиевъ-Македончето отъ Горна-Джумая е главенъ водителъ и организаторъ на революционното движение въ търновския окръгъ презъ 1875 г., на когото признателните граждани отъ Горна-Орѣховица му сѫ издигнали паметникъ. Следъ избухването на възстанието въ Тракия (19 априлъ 1876 г.) повдигнаха се и българите въ Македония. Знамето на главния войвода Димитъръ п. Георгиевъ отъ с. Берово е било пригответо въ Солунъ отъ Станислава, дъщеря на известната македонска учителка баба Недѣля Петкова. (ib.).

Македонци взематъ участие въ войните на България

Въ руско-турската война (1877—78 г.) между доброволци българи, които образуваха б опълченски дружини и които покриха съ слава Самарското знаме, при Шипка, има не малко македонци. Тъ сѫ 411 души отъ разни краища на Македония: Охридъ, Тетово, Гостиваръ, Битоля, Солунъ, Куманово, Паланка, Неврокопъ, Мехомия, Крушово, Кратово, Прилепъ, Велесъ, Дебъръ, Леринъ, Кичево, Струга, Ресенъ, Щипъ, Скопие, Кукушъ и другаде.

Въ подготовката, организирането и извършването на революционния актъ при съединението на Източна Румелия взеха видно участие и македонските младежки на времето: Димитъръ Ризовъ, Никола Генадиевъ, Андрей Ляпчевъ, Пере Тошевъ. Съединението стана. Въ сръбско-българската война (1885 г.) взеха участие и много македонски доброволци, вънъ отъ тѣзи, що бѣха извикани подъ знамената като редовни войници и офицери. Тѣхниятъ брой (на доброволците) е по-вече отъ 500. (ib.).

Много македонци стоятъ начело на политически и културенъ животъ на България

Македонцитѣ сѫ въ България като въ своя държава. Тѣ съ своите способности винаги и значително се застъпвали въ всичките отправления на българския политически и културенъ животъ. Поезия, журналистика, книжовност, училиство, професура, политика, финанси, търговия, медицина

и пр. — въ всичко македонскиятъ българинъ е достойно и добре представенъ. Така, Македония е дала на България: 8 министри, 20 дипломати, 70 депутати, 10 митрополити, 15 университетски професори, около 100 учени писатели и публицисти, 35 художници; скулптори, музикални сили, оперни певци, артисти; 30 висши чиновници по народното просвещение; 150 магистрати и по-видни съдии и адвокати; около 100 по-висши административни чиновници, 80 по-известни лекари; 40 по-видни инженери и архитекти, 800 офицери, измежду които 8 генерала, 31 полковници, 56 подполковници. Освенъ туй въ училищата има 1568 учители, 200 духовни лица и около 5000 други чиновници. (ib.). За едно любопитство само нека проследимъ на последните нѣколко години учрежденията, институтите, разните политически организации и журналистиката, за да видимъ лицата, стоящи начело и даващи често пъти такът, тонъ и ржководство на тия институти. Ректоръ на университета бѣ: Милетичъ и Георговъ; председатель на Академията на науките е професоръ Л. Милетичъ; директоръ на етнографическия музей бѣ: А. П. Столиловъ и Ст. Костовъ; директоръ на Народния музей: Ст. Протичъ; директоръ на Народния театъръ: професоръ Арнаудовъ; директоръ на I дѣвич. гимназия Антоновъ; на II дѣвич. — Т. Велевъ; директоръ на печата бѣ: Н. Милевъ и Д. Павловъ; секретарь на Министерството на просвещението бѣ: Ф. Маноловъ, гл. уч. инспекторъ: Н. Доревъ; началникъ на срѣдното образование: П. Мартулковъ; гл. секретарь на българския св. Синодъ — Хр. Поповъ; ректоръ на Пловдивската семинария — епископъ Панаретъ; на софийската семинария — архим. Борисъ; директоръ на I мажка гимназия: Георги Раевъ, Кръстевъ; директоръ на III девич. педагог. гимназия — Христофоровъ; директоръ на Чирашкото училище — П. Мартулковъ; директорите на II, VI, VII, VIII, XIII, XV, XVII, и XVIII софийски прогимназии сѫ македонци; председатель на Върх. касационенъ съдъ бѣ: Ив. Караджуловъ; прокуроръ на Соф. окр. съдъ — Чайлевъ; председатель на Соф. окр. съдъ — Ил. Александровъ и Ил. Чайлевъ; директоръ на хигиеническия институтъ — докторъ Вл. Руменовъ; директоръ (и пръвъ бактериологъ) на Бактериологическия институтъ — докторъ Михаилъ Ивановъ; директоръ на държавните дългове — д-ръ Н. Стояновъ. Едничкиятъ най-известенъ нумизматикъ у насъ Н. Мушмовъ е отъ Струга; директоръ на Държавната печатница е А. Македонски; директоръ на софийската копринена фабрика бѣ Чековъ, отъ Екши-су; сѫщиятъ сега построи копринена фабрика въ Пловдивъ.

Ако проследимъ лидерите на разните политически партии въ страната, пакъ ще се натъкнемъ на македонци. Така, комунистическия лидеръ бѣ Димитъръ Благоевъ; широко-

социалистически — П. Джидровъ; радикалски — Ил. Георговъ; либералски — д-ръ Н. Генадиевъ, демократитъ (сега говористъ) — А. Ляпчевъ. Ами и начело на столичния ежедневенъ печатъ стоятъ пакъ македонци. Ето тѣхните имена: директоръ на в. „Слово“ — Н. Милевъ и Г. Кулишевъ; редакторъ на „Свободна рѣчъ“ и „Слово“ — Георги Кулишевъ; редакторъ на в. „Препорецъ“ — А. Ляпчевъ; на в. „Знаме“ — В. Пасховъ; на в. „Зора“ — Д. Крапчевъ; на „Ехо де Булгари“ — Хр. Силяновъ, Ст. Симеоновъ; директоръ на предприятието в. „Утро“, „Дневникъ“, — Ст. Тилковъ, кѫдето се подвизаватъ и други македонци; въ редакцията на в. „Миръ“ — Д. Бързицовъ; въ редакцията на в. „Радикалъ“ — Ил. Георговъ; въ редакцията на в. „Народъ“ — Джидровъ; въ редакцията на в. „Независимостъ“ — А. Ризовъ. Професоръ Ал. Балабановъ редактира сп. „Развигоръ“; македонски учени редактиратъ сп. „Македонски прегледъ“; Г. Трайчевъ редактира „Македонска библиотека“. Освенъ туй македонци редактиратъ в. „Независима Македония“, в. „Илинденъ“, в. „Устремъ“ — (сега само ежедневника „Македония“), „Родина“ — сп. на макед. младежки съюзъ; илюстрация „Илинденъ“.

Тази анкета се отнася само за столицата, провинцията не застѣгаме. Друга анкета ни говори, че авторите на най-добрите учебници по български езикъ сѫ македонските учители: Д. Мирчевъ, Ив. Доревъ и Климентъ Карагюлевъ. А геометрията и аритметиката на П. Мартулковъ намѣриха всеобщо одобрение на учителството. Д. Цоневъ е авторъ на много учебници по естествена история, а Л. Симидчиевъ, Ив. Бояджиевъ, Благой Димитровъ, Г. Раевъ сѫ автори на много препоръчани учебници по алгебра, физика, алгебрически сборници и др. Трета анкета ни изненадва, че и потеклото за безсмѣртния авторъ на „Бай Ганю“ — Алеко Константиновъ е отъ македонски преселници въ Свищовъ, Македонско потекло е П. Р. Славейковъ, Пенcho Славейковъ (отъ Разлога). И въ жилитѣ на братята Димитъръ и Антонъ Страшимирови тече македонска кръвъ. Въ Копривщица има „арнаутска махала“, кѫдето е живѣлъ родътъ на Каравелови отъ македонски произходъ. А една малка екскурзия изъ дипломатическите канцеларии ни открива, че: 1) пълномощния министъръ въ Римъ е Гоце Радевъ (отъ Битоля); 2) пълномощъ министъръ въ Лондонъ е Панче х. Мишевъ (отъ Солунъ), 3) пълномощъ министъръ въ Вашингтонъ е Симеонъ Радевъ (отъ Ресенъ), 4) пълномощъ министъръ въ Атина е Добре Живковъ (отъ с. Плѣвня, Драмско), 5) пълномощъ министъръ въ Букурещъ е Померовъ (отъ Прилепъ), 6) пълномощъ министъръ въ Будапеща (сега въ Ангора) е Т. Павловъ (отъ Скопие), 7) бивши пълномощни министри сѫ: Панче Дореъ, д-ръ Генадиевъ,

д-ръ К. Помяновъ и др. 8) Димитъръ Наумовъ — частенъ секретаръ на царя, 9) Дръндаровъ (покойния) бътаенъ съветникъ на царя. И днесъ съдбинитѣ на България сѫ въ македонски ржце: г. Андрей Ляпчевъ, министъръ-председателя е отъ гр. Ресенъ (Македония).

Македонците сѫ героични и голъми патриоти

Възмущението на българитѣ въ Македония отъ дѣлото въ Берлинъ се разрази въ въоръженъ конфликтъ. Презъ есенъта на 1878 г. избухна формено масово възстание въ долината на Струма, съ центъръ с. Кресна, и въ разложката котловина съ центъръ с. Банско. Въ западна Македония, въ градовете Скопие, Куманово, Велесъ, Прилепъ и Охридъ възникнаха набързо конспиративни организации. Най-силно се прояви революционното движение въ 1880 год. въ Прилепско и Охридско. А виждайки безчовѣчния, политически и економически гнетъ, на който бъде подложено македонското население, отъ една страна, безбройнитѣ спънки за неговото културно развитие, отъ друга, — македонската интелигенция реши въ 1893 год. да тури революционното движение на здрава основа. Така се създаде вътрешната македонска революционна организация, която продължава и до денъ днешъ — цѣли 34 години, да води отчаяна и неравна борба съ държавната тирания на подтисническия режими: турски (въ миналото), сръбски и гръцки днесъ. А най-красноречиво доказателство за борческия духъ на македонците е Илинденското възстание (1903 г.), великата тая епопея, която разклати отъ основа вѣковната турска империя, издигна македонецът въ очите на европейската дипломация до степень на герой и спечели симпатията на цивилизования свѣтъ. Грамаднитѣ морални, материални и човѣшкни жертви, що понесе и продължава да понася македонското население, за да сдобие свободенъ животъ и да спази езикъ и народность; готовността, себеотрицанието, самоотвержеността, самопожертвователността, изразена въ стотици и хиляди примѣри, високо говорятъ за ценните негови качества: горещъ патриотизъмъ и силна обичъ къмъ свободата и независимостта. Акциите на Гавазовъ и Чемковъ въ Прилепъ (1898 г.), самоубийството на Патчевата чета (1902 год.) въ Кадино село, Виничката афера, хвърлянето на Даскаловъ въ пропастта и многобройнитѣ още акции отъ тоя родъ, достатъчно говорятъ за това. Дойде 5 октомврий 1912 год.; настъпил великиятъ моментъ за освобождението на поробена Мекедония. Всички македонци, които бѣха приели българско поданство и бѣха минали казармата, се наредиха подъ полковите си знамена въ редовната армия. А онѣзи, що не фигурираха въ

наборнитѣ списъци, побързаха да се запишатъ доброволци и образуваха тъй нареченото Македоно-Одринско опълчение, броятъ на което бѣ 14,670 души. Необучени, необлечени и невъоружени, поради липса на оржие и облекло, тѣ горѣха отъ нетърпение да влѣзнатъ въ бой съ вѣковния врагъ. И действително, тѣ се отличиха. Македонскиятъ доброволчески корпусъ, командуванъ отъ офицери македонци, превзе Гюмюрджина, участвува въ пленяването на Яверъ паша съ неговия 10-хиляденъ отрядъ и се бори за отблъсването на турския десантъ при Шарь-кьой, ржководенъ отъ Енверъ паша. Четитѣ пѣкъ на Вътрешната организация, съ своитѣ акции разстроиха тила на турската армия и не малко услуги принесоха на съюзниците гърци и сърби. Съ още по-голѣмо ожесточение се би доброволческия корпусъ при Султанъ-тепе, противъ новитѣ поробители — сърби въ междусъюзническата война. Съ не по-малко въодушевление биде посрещната и общоевропейската война отъ македонцитѣ. Когато се обяви мобилизацията на българската армия, македонцитѣ емигранти се явиха масово и образуваха една голѣма доброволческа армия. Тази армия на 16 септември 1915 год. броеше 33764 души. Всички почти офицери отъ тази армия бѣха македонци. Храбро се биха македонцитѣ при Тетово, Криволакъ, Богданци и Бѣласица отъ началото на войната до края. По другитѣ дивизии участвуваха редовнитѣ войници македонци, заселени по-отрано въ България. Тѣхниятъ брой бѣ 22,445 души. Като се прибавята къмъ тѣхъ и новитѣ контингенти, събрани изъ освободена Македония, ще добиемъ, безъ преувеличение, общия брой на македонцитѣ около 80,000 военни чинове и 755 офицери.

Македония е дала и на други държави свои достойни синове, като държавници съ просвѣтенъ умъ. Така Сърбия (още при създаването ѝ) има Михаилъ Тодоровъ Германовъ (отъ Разлога) за президентъ министъ при князъ Михаилъ, а Марко Георгиевичъ — сръбски дипломатически представителъ въ Букурещъ. Никола Бѣлинъ — министъ при князъ Милушъ. Пандо х. Сотировъ — председателъ на търговската камара въ Бѣлградъ. Отъ прилепското село Дабница е билъ родомъ Доситет Новаковичъ (1764 — 1854 г.). Той приель монашество въ Зографския български манастиръ и се връща въ отечеството си, но преследванъ отъ турцитѣ, избѣгалъ въ Сърбия. Презъ 1833 г. Доситет е избранъ за тимочки владика, съ седалище гр. Зайчаръ-Неготинъ, гдето се поминалъ. Той билъ известенъ като българинъ, за което свидетелствува и дяконът му Стефанъ Ковачевичъ отъ Призренъ, въ едно саморъчно писмо отъ 1851 г., пазено подъ № 402 въ ржкописното отдѣление на Соф. Нар. Библиотека.

И на гърцитѣ сме дали македонски българи. Иоанъ Кукузель — пѣвецъ, съчиненията на когото сѫ запазени въ псалтийно, или паралагийно нотно писмо, — е българинъ отъ Македония. Григорий Ал. Киндинъ е родомъ отъ Прилепъ, по произхождение мизиецъ, т. е. българинъ. Той е билъ виденъ полемистъ и писателъ ржкоположенъ за солунски архиепископъ. Въ срѣдата на XIV в. Византия бѣ означена съ редъ религиозни движения и разпри. Едно отъ първостепеннитѣ лица въ тия духовни борби е билъ Киндинъ. (Biblio national de Paris — ржкописъ № 1238 отъ XV в.) И на патриаршеския престолъ въ Цариградъ е имало българи отъ Македония.

Изнесенитѣ до тукъ данни даватъ ни една преценка за умственитѣ способности на македонските българи отъ сравнително по-далечното минало, па дори и отъ самото обособяване на българското племе въ тоя край — още отъ появата на св. Кирилъ и Методи.

II.

ДАННИ ОТЪ ПО-НОВО ВРЕМЕ

1. Прогресъ въ земедѣлието. Дете бѣхъ на 12 години, когато за пръвъ пътъ преди 45 години прилепските чифликчи: Мойсо х. Илиевъ и Диме Коровъ донесоха желѣзенъ плугъ, американска система. Ние, тогавашни дечурлига, тичахме като по мечка, да видимъ опититѣ и демонстрациитѣ съ това модерно орждие, правени вънъ отъ града. Понеже се оказа неотговарящъ американскиятъ плугъ за тамошната почва, зае се съ неговата преработка простиатъ желѣзарьковачъ Ицо Гавазовъ (бапта на революционера Йорданъ Гавазовъ) и следъ като го приспособи, създаде типъ желѣзенъ плугъ — Македонска система¹⁾) Отъ тогава съ десетки желѣзари почнаха да фабрикуватъ плугове, които изпълниха прилепските чифлици, прескочиха въ битолско и по-далечъ и днесъ и последното колибарско заселище въ страната пори земята съ плугъ.

Кой насърдчи македонскиятъ земеделецъ? По чия инициатива, държавна или частна, му бѣ препоръчано това модерно земедѣлско орждие? Кой агрономъ или катедра, коя конференция или сдружение пропагандира идеята между македонеца-робъ за рационалното използване на оранъта? Кой учителъ-техникъ или кое земедѣлско училище, механическо или друго такова, или кой желѣзарь-майсторъ послужи за

¹⁾ Битолския валия, за да насърдчи изобретателността на Гавазовъ, подари му 10 декари земя въ прилепския чаиръ.

примъръ и образецъ на Ицо Гавазовъ да приспособи американския плугъ на македонска почва? Никой. Той и цѣлото земедѣлско македонско население бѣха хора прости, неуки. По чие вдъхновение тогава всичко това ставаше? Кѫде ще търсимъ причината на този културенъ прогресъ между македонските българи земедѣлци и желязари? Никѫде другаде освенъ въ тѣхния природенъ интелектъ, въ тѣхната вродена интелигентностъ. На що се дължи тоя природенъ интелектъ и какъ се е зародилъ той у македонските българи, ще видимъ по-сетне. Сега нека продължимъ изучаванията на данните и доказателствата за тая вродена интелигентностъ у македонския българинъ.

2. Архитектурата (строежа на сгради, мостове, пѫтища). Презъ време на Балканската война всички почти срѣбъски офицери и граждански чиновници удивляваха се на „лели куйки и лели села и вароши“ въ окупираните отъ тѣхъ земи. А и ние не по-малко се удивлявахме на тѣхните възклициания, заключавайки, че тѣзи хора трѣбва да живѣятъ въ прости кѫщи и колиби. Имаше защо да се удивляватъ „брачата“ сърби. Градовете: Скопие, Прилепъ, Битоля и другаде, както и много села изъ Демиръ-Хисарско, Геватъ-колъ (Битолско), Преспата и пр. импонираха съ нови и хигиенични жилищни сгради, солидна направа; съ училищни помѣщения, отговарящи на всички хигиенични и педагогични изисквания; съ черкви и манастири; съ шосейни пѫтища и мостове споредъ последната дума на архитектурата и техниката. И кои, мислите, бѣха архитектите, инженерите и техническите на тия постройки? Учени, дипломирани и премиирани нѣкои капацитети сѫ създали тѣхните планове и изпълнили тѣхните постройки? — Не. Прости хора въ пълната сми-съль на думата, които не сѫ прескочили прага на училището, нито стажували при нѣкой по-сведуещъ отъ тѣхъ, нито пъкъ нѣкакъвъ курсъ сѫ посещавали. Чкатровци се казватъ архитекти и майстори, що построиха цѣлата шосейна мрежа въ битолския вилаетъ, заедно съ прословутите каменни мостове. А Чкатровци бѣха хора неграмотни и си служеха съ рабушъ за водене смѣтките. Коста Лаузовъ е архитектъ на повече отъ 50 черкви и манастири въ Прилепско. Той е твореца на прилепския часовникъ, монументална сграда, висока 55 метра, въ основата съ б-то жгълникъ, въ форма на призма съ консувиденъ връхъ и доле при основата съ по една чешма отъ всѣка страна на многожгълника. Той е съграденъ въ 1830 г. и вторъ нѣма на цѣлия Балкански полуостровъ. Христо Тасламичевъ е твореца на прилепското училищно здание, наподобяващо Пловдивската гимназия, споредъ кореспондентите, що посетиха града следъ „хуриета“. Смилевчани, съ бѣлитѣ „долами“, сѫ майстори и архитекти на всички „конаци“, палати пашински и безброй монументални

сгради въ гр. Битоля. Даже архитектът на днешната черква въ Рилския манастир е костурчанецъ. А Коста Лауцовъ, Христо Тасламичевъ и смилевчани също така съ хора на опита и практиката, безъ всъкакви научни и теоретически познания. Тъхната творба не сведочи ли за тъхния прогресивен умъ и за тъхния природен интелектъ?

3. Ще минемъ въ областта на живописъта (иконопистъта) и ръзбарството. Кой не е слушалъ, че всички наши стари черкви и ония отъ по-ново време съ изписани съ живописъ отъ македонски зографи. Тъ, въ своето мнозинство, произхождатъ отъ Ръканско (Дебърско) отъ с. Лазарополе, Гаре и Тресанче. Всички тъ, както и поединични такива (Иоанъ Зуграфо и Адамче Зуграфо) отъ Прилепъ съ художници, при липса на най-елементарните теоретически познания на това изкуство. Тъ не съ видѣли нито училище, нито по-достоенъ отъ тъхъ художникъ, отъ произведенията на които да копиратъ и черпятъ поука. Тъ съ продуктъ на своите бахи, чийто занаятъ съ усвоили отъ опитъ съ-чиракъ. Тъ скициратъ и творятъ на паметъ, на изустъ, тъй както имъ ражда умътъ. Кой посетител не се е удивлявалъ на изящната ръзбарска творба на иконостаса при скопската катедрала св. Богородица, съградена въ 1830 г.; или отъ богато и разкошно изпъстренъ съ варакосани орнаменти ръзбарски иконостасъ на прилепската черква св. Благовещение, съградена въ 1838 г.¹⁾ Кой не се е любувалъ на чудната майстория на иконостаса при Слѣпченския манастиръ св. Иванъ Предтеча; или на още по-красивия съ ръзбарски творения иконостасъ при дебърския манастиръ св. Иванъ Бигоръ и при дебърската черква св. Илия?

Въ Пазарджикъ, въ черквата св. Богородица, се намира най-забележителниятъ въ България иконостасъ, работенъ отъ майсторъ на „дебърската школа“. Андрея Протичъ, директоръ на Археологическия музей въ София, въ своя трудъ, Guide à travers la Bulgarie, Archéologie, Histoire, Art, казва: „Въ XIV в. Галичникъ и неговата околия съ центъръ на онай школа, която създаде най-хубавите паметници на ръзбарството и живопистъта, що красятъ много черкви и манастири въ Македония и България“. Майсторът художникъ и ръзбаръ е също облеченъ въ „бѣла долама“ и произхожда отъ същите ония „мияци“, отъ чийто родъ съ смилевци, лазарополци и др. ръканци. Кой музей, кои изложби и галерии съ посетили и при кой прочутъ художникъ съ вземали уроци, черпали поука, стажували и практикували тия наши творци? Коя по-достойна ржка и по-опитно длето съ напътвали тъзи македонски художници? — Никой. И тъ съ творили и създавали така, както имъ раждала главата.

¹⁾ Прилепският иконостасъ е работенъ отъ майсторъ Димитрия Миякъ, три години и свършенъ въ 1858 г.

Милле съ положителност твърди, че въ XIV в. е съществувала македонска живописна школа, стремяща се къмъ търсene ефекти. Тая школа е била центъръ, отъ където изкуството е хвърляло свѣтлина къмъ Пелопонесъ и Мистра, Русия и Новгородъ. Тая школа имала по-скоро връзка съ Западъ, отколкото съ Изтокъ. Запазенъ паметникъ отъ тая школа, пресиленъ отъ новъ лирически духъ, който е внесъл много жизнено и „човѣчно“ въ византийската доктрина, е живописта на Земенския манастиръ, разположенъ 1·5 к. м. отъ гара Земенъ, по линията Кюстендиль—София. Пространно изследване върху тоя македонски паметникъ е направилъ бившия уредникъ на Народния музей, г. А. Грабарь.

Дебърската школа (Галичникъ, Лазарополе и др.) за църковна живопис и рѣзбарство е дала майстори и ученици, които сѫ бродили изъ цѣлия Балкански полуостровъ, съ седалища: Солунъ, Пирея, Сѣръ, Пловдивъ, Александрия (Ромжия), Нишъ и Сараево. Безъ преувеличение може да се каже, че по-голѣмата част отъ черквите на Балканския п-въ сѫ рисувани отъ труженици на тая школа. Най-добрите паметници сѫ запазени въ св. Ив. Бигоръ (Дебърско), св. Спасъ (Скопие), катедралите въ Сараево, Призренъ, Сѣръ, както и св. Богородица въ Пазарджикъ, безъ да говоримъ за др. църкви.—(Галичанинъ, в. „Слово“, 1. III бр.: 723).

Сръбскиятъ кралъ Александъръ, при едно посещение черквата св. Спасъ въ Скопие, останалъ смянъ отъ художественото рѣзбарско изкуство на иконостаса, дѣло на дебърската школа и пожелалъ да се извика майсторъ отъ тоя край, за да изработи подобенъ иконостасъ и въ дворцовата черква.

4. Да споменемъ накъсъ за разните еснафи: желязари, ковачи, коюмджии (златари), бакърджии, мутафчи, скулптори (такчии въ Прилепъ) и др., чиито издѣлия се търсяха не само въ собственитѣ пазари изъ Македония, но износъ намираха и далечъ задъ граница по цѣлия Балкански п-въ. Кой не е виждалъ прилепските кантари, ножове, тесли, или бакърните издѣлия, стружките златарски издѣлия, дебърските и тетовските цигарлъци, чибуци и пр. Творците и създателите на всички тия издѣлия сѫ обикновенно еснафъ хора, прости, невежи; дѣлатъ и търкатъ съ първобитни инструменти, невидѣли нищо ново, модерно и съвременно. И тѣ творятъ тѣ, както имъ диктува собствения умъ.

5. Изкуството на Козма Чековъ отъ Леринско (Македония) е първо по рода си явление не само у насъ, но и въ цѣлия Балкански п-въ. А то може съ успехъ да конкурира и всѣки даже европейски коприненъ центъръ. Коприненото тѣкачество на Чекова е гордость за Македония, що е родила такъвъ даровитъ синъ. Тази преценка личи отъ личните мнения на наши и чужди посетители на изложбата му, както

и на царя и други високопоставени персони. То (изкуството му) просто пленява посетителя. Чудиш се и не можеш разбра, човъшка ржка ли е работила тия финни матери, или вълшебство и илюзия сж тъ за окото. При тая гледка гръцкият пълномощен министър си позволил да каже на г-нъ Чековъ, че той би бил по-ценен въ Гърция.¹⁾

6. И македонската жена не е останала по-назадъ отъ мжжа въ своята творба. Прилепските килими, ямболии и покрови (вelenца); смилевските шевици и бродерии и разните национални носии изъ Македония не сж ли творби на македонската мома и булка? По качество и художественост не удивляватъ ли любителя? Македонските шевици и носии не държатъ ли първо място между всички други национални такива? Тези носии сж първи даже за цѣлото славянство по богатството на мотивите въ орнамента и по хармонията на боите. Царът, царицата, престолонаследникът и принцесите не сж ли по-красиви и по-пленителни въ македонски носии? Прилепските килими и ямболии не съперничатъ ли на питотските, а далечъ надминаватъ чипровските? Кое тъкачно училище, или кои курсове сж свършили македонските моми и булки; кой художникъ е напътвалъ работата имъ, е съчетавалъ боите, фигурите, формите и пр. Къде сж видѣли образци, изложби, етнографски музеи, та сж копирали и присаждали познанията си на своите творения? Съ какви модерни и усъвършенствани помагала си служатъ въ своята индустрия? Какви сж тия нежни ржце, що сж пипали тия изящни и въ деликатна форма изработени вещи? Навърно, мнозина несведущи, ще помислятъ, че това сж творби на буржоазния дамски свѣтъ, или на школувани моми и булки? — Не. Нито градската жена, нито селската, занимаваща се съ тъкачество, или съ шевици и бродерии на национални костюми и носии, не произхождатъ отъ буржоазната срѣда. Тѣ сж по-скоро бедната класа (особено въ градовете), които работятъ свое или чуждо издѣлие и съ това се препитаватъ. Като такива, тѣ не сж видѣли школа, тѣ сж прости и неграмотни. Наука и просвѣта, курсове, специализация, изложби, музеи, сбирки, пособия, ржководства и пр. източници, отъ дето биха черпили поука и познания, — всичко това е непонятно за тѣхъ. Модерни помагала и усъвършенствани машини и инструменти сж далечъ отъ тѣхните разбирания. Сновалки, роданъ (чекрикъ), елемия (въртележка), разбой (станъ), совалка, кросно, нищи, скрипци, бърдо — ето цѣлия инвентаръ на килимарската индустрия. Всички тия инструменти сж изработени или отъ цигани-майстори, или отъ обикновените дърводѣлци. Инсталацията е приспособена въ нѣкое

¹⁾ Изъ златната книга по изложбата, въ която саморъчно сж отбелѣзани мнението на посетителите.

мазе или на нѣкой край изъ двора, въ плѣвнята, конюшната или на чардака. Боядисването на преждитѣ извѣршватъ по-вечето сами съ растителни бои (отъ зелени листа на слива, пиперъ, млѣчокъ и др.), или въ обикновени боялници (съ пикочь зарити по буницата), или пѣкъ при бояджии, които сѫщо си служатъ съ растителни бои (кори отъ ясенъ, листа и плодове отъ разни растения). Рецептитѣ за боядисването сѫ продуктъ на опита. Съчетанието на боите, цвѣтовете, както и формите, всичко това се върши отъ умъ и „на изустъ“.

Успѣхътъ на прилепската килимарска индустрия толкова бѣше се засилилъ напоследъкъ, особено въ края на турския режимъ, щото прилепските килими и ямболии се пласираха по всички пазари на Македония, дори до Неврокопъ, Драма, Сѣръ, Кавала, Гюмурджина, Скопско, Солунско и другаде. Даже Екзархията на времето (въ края на турския режимъ) обѣрна внимание на тази индустрия и за да насърдчи производството ѝ, изпрати учителки специалистки да ржководятъ занятията.

На сѫщите примитивни начала се изработватъ шевиците (везане) и бродерията, както и всички други окраски на националните пѣстри носии, каквито сѫ: смилевските, дебърските, битолско-прилепските (въ полето), мариовските, ресенските, стружките, скопските и пр. Всѣко селско момиче, още отъ млада възрастъ (10 годишно) се залавя съ приготвление на приката си. Събрали се зимно време по седѣнки, или денски по дворища и мегдани, а често пѫти на съдали покрай нѣкое бунище, за да се ползватъ отъ топлината на гниящите и вонещи материали по купищата (това е обикновенно изъ кичевските, мариовските, прилепските и битолските села), държатъ въ нечистите, попукани и груби селски ржце платно, игла и конци. Навели се надъ работата си, тѣзи простички момичета бодятъ, плетатъ и творятъ надъ нея краски, форми и фигури въ всевъзможни комбинации и преплитания на линии, трижгълници и многожгълници, често пѫти закачайки се и обикновенно припѣтайки народни или революционни пѣсни. Не говори ли всичко това за умствените и природни дарби на тѣзи сополанковци?

7. Ще минемъ къмъ просвѣтното дѣло на страната, за да се натъкнемъ на още по-поразителната действителност — на учителското творчество.

Има ли нужда да навеждамъ факти и данни, за да доказвамъ, че учебното дѣло въ българското училище заемаше първо място въ страната, сочеше се съ прѣсть отъ наши и чужди хора и съ завистъ гледаха на него инородните и вражески настроени спрямо насъ елементи. Не бѣха ли национална гордость за насъ ласките на разните европейски консули, пѫтешественици, или натоварени съ разни мисии, пер-

сони, предадени лично на учители и директори или писмено (въ разни кореспонденции и рапорти изъ европейската преса) отъ чуеното и виденото при посещение на училищата ни? Не очудихме ли и самитъ сърби, при окупацията презъ Балканската война, съ уредбата и успѣха на нашето училище? „Па ща е то майко му у всяку село и училище“, казваха голѣми и малки личности срѣбъски. При посрещането на срѣбъския престолонаследникъ Александъръ, сега вече краль — следъ окупацията — ресенския срѣбъски началникъ Мануиловичъ ни рекомандува „бугарски екзархийски инспекторъ и учители, кои много са радили за преуспеване бугарско школо“. Престолонаследникът ни стисна ржката, за да може отсетне тия „бугарски“ радетели да бѣдатъ първи арестувани (на 16 юни 1913 г.), изтезавани и екстернирани отъ срѣбъската власт.

Българското училище бѣ образцово въ всѣко отношение: и по уредба и по успѣхъ. Сгради училищни и пансионски най-модерни; хигиенична покажщница; помагала, пособия, сбирки (особено следъ хуриета) пълнѣха кабинетъ. Успѣха, показанъ отъ ученици и учители, бѣ за завиждане. Този успѣхъ по-цененъ ставаше, като се има предъ видъ, че ученици и учители бѣха сѫщевременно апостоли и революционери по освободителното дѣло; актюри, сказчици, музиканти, спортисти (юнаци), проповедници, лѣкари, сѫдии и пр. за просвѣтата на обществото.

Кой бѣ виновника за всичко това, за тази национална гордость? — македонскиятъ учитель. Да, той, най-преданния, най-трудолюбивия и най-самоотвержения синъ на Македония; той издигна българското училище до степень, будяща завистъ у турци, гърци, власи и сърбомани. Той бѣ творителъ въ страната и на модерна граждансвеност и дисциплина.

Д какви бѣха условията, при които се подвизаваше македонскиятъ учитель въ полето на просвѣтата? — Никакви. Гоненъ и преследванъ отъ властта на всѣка стѣпка; лишенъ отъ помагала, пособия, ржководства, библиотеки, конференции, събрания, екскурзии и срещи презъ всичкото време на Хамидовия режимъ; лишенъ даже и отъ много учебници (като история и география отечествени, народна литература); лишенъ отъ вестникъ и всѣко четиво, потрѣбно за самообразование и самоусъвършенствуване; забранени бѣха дори книги, като педагогиката на Басаричекъ, и сп. „Природа“. Отъ где черпѣше тогава той, македонскиятъ учитель, познания и поука за учащите се и за народа, при наличността на посоченитѣ прѣчки и спѣнки? Огъ никъде. Той бѣ самоукъ; той бѣ самъ творецъ и създатель на методи и принципи педагогически; той работѣше и обучаваше тѣй както му „раждаше главата“. Работа, значи, извѣнредно тежка и

непоносима. Като се има предъ видъ пъкъ и рискътъ, що той носи отъ гонение и преследване на властъ и пропагандски терористи (на гърци и сърби), още по-ясно ще ни бъде положението на тоя пионеръ-мъженикъ, който вложи всичката си енергия, даде младинитъ си за просветата на свой братя и сестри, принесе себе си цѣлия въ жертва за родна Македония.

Преди да приключи съ учебното дѣло, за неизлишно считамъ да посоча на следнитъ два документа, къситъ цитати на които ясно говорятъ за преценката учителева отъ страна на най-висшата училищна властъ — Екзархията. Така: съ писмо № 2499 отъ 4.III.1908 г. Екзархията пише на директора на прилепските училища, по поводъ на полугодишния му рапортъ:

„ . . . Като Ви изказва благодарността отъ страна на Екзархията за развитата отъ Васъ и учителитъ дейност по уредбата, управлението, успѣхътъ и дисциплината въ повѣренитъ Ви училища, отдѣльть намира, че всички мѣрки, изброени въ рапорта Ви, сѫ добре обмислени и ще принесатъ, несъмнено, голѣма полза за успѣха, дисциплината и възпитанието на учащите се. Тия мѣрки говорятъ за едно похвално усърдие отъ страна на училищното управление и учителитъ къмъ интересите на учебното дѣло. Екзархията благодари за това на Васъ и на г. г. учителитъ и се надява, че това усърдие ще Ви бѫде постояненъ спѣтникъ. Идеята за сближение семейството съ училището чрезъ даване детски забавления и театрални представления е целесъобразна. Чрезъ такива чисто културни начинания учителството създава условия за националенъ възторгъ и гордостъ. — Решението на уч. съветъ да се основе въ града сиропиталище, подобно на битолското, прави честь на г. г. учителитъ при повѣренитъ Ви училища. Екзархията горещо поздравлява учителското тѣло за тоя високоблагороденъ починъ и примѣрна филантропия. Сѫщо и решението на уч. съветъ за отваряне недѣлни училища въ града е повече отъ похвално . . .“ Вторъ документъ, пакъ изходящъ отъ Екзархията, подъ № 4248 отъ 3.III.1912 г. изпратенъ до училищния инспекторъ въ гр. Дебъръ, гласи: . . . „По поводъ заявлението Ви отъ 25.I. т. г., съобщава Ви се, че Екзархията направи възможнитъ разпореждания по ржководството на черковно-училищнитъ служби въ Дебърската епархия. . . Вследствие на тази промѣна, направена съ цель да се внесе подобрение въ нашето черковно-училищно дѣло въ Дебърската епархия, която, както сами твърдите, представлява дѣвствено поле за обществена работа, и ценейки Вашето родолюбие, Вашата доказана способность, трудолюбие, ревностъ къмъ работата и широка опитностъ, — Екзархията се надѣва, г-нъ инспекторе, че макаръ да сте изпитали физически и душевни

крушения, Вие нѣма да напустнете повѣрената Ви длъжност въ единъ моментъ, когато се чувствува нужда отъ повече опитни работници, когато Ви предстои да бѫдете отличенъ съветникъ и помощникъ на новия ржководителъ на черковно-училищното дѣло въ епархията и когато Вашето стоеене тукъ става повелително отъ високите и скажи народни интереси“.

А такова бѣ мнението на най-висшата училищна власт — Екзархията, начало на която стоеше Екзарх — единъ калуѓеръ, и въ управлението на която царѣше монархизъмъ, — за всички македонски учители, за всички директори, за всички инспектори, защото тѣзи фактори не бѣха нито наемници, нито бюрократи, а хора дѣлови, хора преданни на службата си отъ сърдце и душа.

Ако надникнемъ въ учебното дѣло въ България (нисши и висши у-ща) и тамъ ще се натъкнемъ на не малко примѣри, кѫдето ученици, ученички и студенти македончета да изпъкватъ първи по успѣхъ. Нѣколко само примѣри отъ тоя родъ: Презъ учебната 1926/27 г. първиятъ студентъ богословъ, който завърши съ отличие Духовната академия е Софийския дяконъ Борисъ п. Атанасовъ, родомъ отъ с. Савекъ (Демиръ Хисарско). Презъ учебната 1925/26 г. ученикътъ, който взе първа награда при I софийска междусъ全校 gимназия (отъ фондъ Г. Маджаровъ), е синътъ на у-ля Венцеславъ Димитровъ, отъ Криворѣчна Паланка.

8. И въ народната поезия, особено епосътъ, македонския българинъ държи първо място между групите на племето ни. Македония е родно място на юнашките пѣсни. Не е ли вѣрно, че македонцитѣ сѫ най-поетичния отъ българските групи? Никѫде българската пѣсень не открива такъва игрица фантазия, романтична пластика и платоническа лирика, както въ Македония.

III.

МНЕНИЯ НА НАШИ И ЧУЖДИ УЧЕНИ ЗА ДУХОВНИТЕ КАЧЕСТВА НА МАКЕДОН- СКИТЕ БЪЛГАРИ

I. Мнения на български учени

1. Прѣвъ отъ нашите учени бѣ Атанасъ Шоповъ, който, въ качеството си на главенъ редакторъ на в. „Новини“ (Екзархийски органъ), въ 1893 г. посети Македония и произнесе следните знаменателни думи за македонските българи: „Струва ми се, че нѣма да сгрѣша, ако кажа, че въобще българското възраждане се започва съ особена черта, много по-самобитна въ сегашните вилаети (Македония), кѫдето то (въз-

раждането) по-бързо бъде усвоено, отколкото въ останалата част на българския народъ. Ще се намърятъ изследователи да ме опровергаватъ, да ме оборватъ въ това смѣло произнасяне; ще се намърятъ писатели да оспорватъ вѣрността на това начало, но азъ ще имамъ за свидетели всички македонски дейци, всички тия стѣлбове въ полето на българското възраждане. Честьта и славата трѣбва да се отдаватъ дето и комуто се следва. Това приемущество е гордостъ и честь на македонските българи. (Изъ живота и положението на българите въ виляетите, 1893 год.).

2. Професоръ А. Теодоровъ-Баланъ твърди, че християнството, писменостъта, възраждането, новобългарската книга, първата българска печатница — идатъ отъ Македония и се ширятъ на северъ, къмъ България.

3. Професоръ Л. Милетичъ казва, че македонците сѫ най-култоросспособното българско племе. Тѣ сѫ надъхани съ силно народно съзнание. Борили сѫ се и много страдали отъ инородни владетели и подтисници заради българската си народна идея, и сѫ дали и продължаватъ да даватъ безброй жертви и доказателства отъ безпримѣренъ героизъмъ и идеализъмъ за национално самосъзнание (Македония въ образи).

4. Професоръ Д-ръ Гаврилъ Ив. Кацаровъ, въ най-новия си трудъ „Царь Филипъ Македонски“, 1922 г., твърди, че духовните качества, които отличаватъ днешния македонски българинъ: храбростъ, издръжливостъ, несъкрушима енергия, държавнически талантъ, високо развито национално чувство и родолюбие, сѫ отчасти отъ старомакедонско потекло.

5. Добри Христовъ, най-талантливия познавачъ на българската родна музика, казва: сборникътъ отъ македонски пѣсни на братя Миладинови, тоя на Пенчо Славейковъ („Пѣсень на пѣсните“) и др. издадени и неиздадени македонски пѣсни, събрани отъ ценителите на народните ни духовни прояви, сѫ безспорно доказателство за високите, дори гениални поетически дарования на македонците. Въ миналото мощенъ изразителъ на всички общенародни идеали, огнище на творчество и неугасимъ борчески духъ, днесъ македонецътъ е пакъ вѣренъ на себе си: духътъ на свобода е обгръналъ въ пламъци неговата свещенна и измѣчена страна и обгръща погледа на цѣлъ свѣтъ. Ще огрей скоро въ Македония звездата на правдата и ще загори тамъ царството на свободата, защото не умира народъ, който е способенъ въ вѣковни традиции и мощь, реални изразители на които сѫ неговите материални и духовни творения (в. „Устремъ“)

6. Професоръ Ст. Младеновъ казва: Въпросътъ за участието на македонските българи въ създаването на българското просвѣтно дѣло и въобще за дѣла на македонските българи въ нашето възраждане и въ нашите национални борби за духовно и политическо освобождение е из-

вънредно важенъ. Би могло дори да се каже, че този въпросъ е най-главния въпросъ на българската културна история отъ 18-и вѣкъ насамъ, защото първите лжчи на българското национално пробуждане и възраждане дойдоха не отъ източна България, а отъ Македония, отъ западно-българските земи („Развигоръ“ — бр. 107 отъ 3. III. 1923 г.)

7. „Македонския българинъ гордѣе се, че стои по-горе отъ българина въ България и отъ Сърбина въ Сърбия, и на стопанска и социална почва го конкурира силно (в. „Миръ“ брой 7068).“

8. Д-ръ Ст. Даневъ, въ своята речь, произнесена въ Народното събрание на 10. III. 1927 г., като говори за отношенията между България и Сърбия — за македонците казва, че „тѣ сѫ сржчно и даровито племе и че само тѣ съ своята рѣдка за славянските племена ловкост и гъвкавост, ще съумеятъ да послужатъ за съедениелно звено на българи и сърби“.

II. Сърбо-хърватски свидетелства

1. Въ книгата „Новоосвобождени крајеве“, издание на сръбски професори, по случай на една стопанска анкета, предприета въ Македония презъ 1914 г., сръбските учени признаватъ, че тѣхните братя (разбирај българите) отъ южна Сърбия (Македония), съ своя гъвкавъ умъ, възприемчивост, предвидливост, практичност и пр. развити душевни способности, стоятъ по-високо отъ старосръбци.

2. Бѣлградскиятъ вестникъ „Ново видело“ отъ м. февруари 1923 г. правейки паралелъ между шумадийци и македонци, казва: „Македонците обичатъ науката и знанието, тѣ уважаватъ интелектуалността, докато повечето шумадийци парадиратъ тѣкмо обратното.“

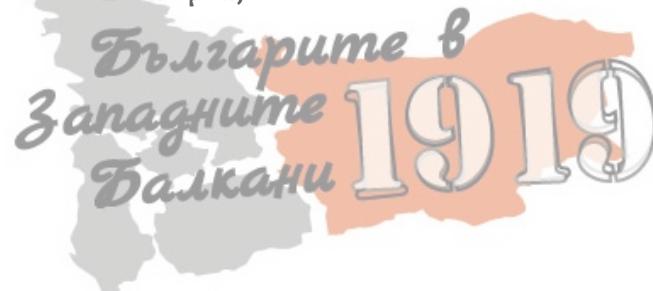
3. Сръбскиятъ в-къ „Време“ (органъ на радикалитѣ) отъ 18.IV.1923 г. пише за македонците така: „Необикновенно интелигентни, способни до самоотрицание, морални и изправни, съ чистота на примитивенъ народъ и пр.“

4. Въ 41 писмо отъ Лондонъ, Радичъ за македонците казва: „Македонците сѫ не само даровити, почтени, грамотни и трудолюбиви и т. н.“

5. Вестникъ „Зорница“ (год. V, бр. 1369 — 11.II.1924 г.) предава интервю на Ст. Радичъ, който за македонците разправя: „... Единъ ми каза: ако искате да почувствувате, що е културенъ апостолъ и бурно национално чувство, идете въ Македония“.

III. Чехски свидетелства

1. Чехскиятъ публицистъ и ученъ Владимиръ Сисъ въ своя трудъ „Македония“ казва: „Македония се пробужда национално и културно много по-рано отъ България, та

става люлка на българското възраждане“. На друго място въ същия трудъ говори: „Македонските българи се отличават съ извънредна прозорливост и висота, та указватъ голъмо влияние въ политическия, културния и економическия животъ на българската държава“.

2. Чехскиятъ в. „Нашинецъ“ отъ 3.VII.1927 г. за македонците казва: „Като се има предъ видъ високата интелигентност и жилавост на македонските българи, които въ това отношение, може би, надминаватъ другите балкански народи, а особено като се има предъ видъ тяхния националенъ поривъ и пр.“

IV. Руски свидетелства

1. Рускиятъ славистъ А. М. Селищевъ, професоръ въ Московския университетъ, въ своите „Очерки по македонской диалектологии“ подчертава, че „Македония е люлката, както на старата, така и на новата българска литература, на българското възраждане“.

2. Рускиятъ професоръ Н. Г. Попруженко казва: „Историята съ неоспорими факти заставя да се спирате именно на Македония при изучаване основните въпроси на българското самосъзнание. Въ Македония съ се трудили такива юнаци на духа и създали традицията за служене въ полза на запазването отъ гибелъ българската просвета въобще, и българскиятъ духъ въ частностъ“ (Сборникъ „Илинденъ“, г. I, стр. 73).

3. Ще споменемъ и думите на Максимъ Горки, казани следъ Балканската война, които също иматъ значение за насъ: „Само пророцитъ могатъ да знаятъ дали България ще присъедини Македония, или тая последната ще присъедини България“.

4. Рускиятъ ученъ Нѣмановъ въ събранието на „Лигата за правата на човѣка“, станало на 5.II.1924 г., пледирали каузата на македонците, е подчерталъ, че македонците съ „героиченъ и симпатиченъ народъ“.

5. „Македонците съ буйно, подвижно племе, много по-enerгично и жизнено отколкото българите, и винаги съ имали надмощие надъ тяхъ“, — казва бившиятъ руски пълномощенъ министъръ А. Савински въ своите „мемоари“ (в. „Слово“ г. VI, бр. 1635).

V. Американски свидетелства

1. Американецъ Р. Х. М. въ статията си „Днешния македонски въпросъ“, обнародвана въ америк. списание „Те Християнъ Регистъръ“ (февр. кн. 1927 г.), за македонците казва: „Македонските българи съ едни отъ най-здравите, най-издръжливите, мъжествени и способни племена въ

Европа. Това малко племе е дало необкновенно много лъкари, професори, инженери, журналисти и писатели. Тъ съ съмъли и решителни до удивителна степень. Македонците съ фанатици, упорити и непобедими, като ирландците; тъ съ храбри и издръжливи“.

2. Американецътъ Волтеръ Колинсъ, въ в. „Чикаго-Дейли-Нюсь“ (9.I.1924 г.) за македонците пише следното: „Тъхната история е направила македонците патриотични и опорити. По-интелигентни отъ средния балкански житель, тъ иматъ прекрасни физически качества и могатъ да изнасятъ много лишения“.

3. Р. Х. Маркъмъ казва: „Македонците, които съ запазили самобитността си 1000 години, съ жизнеспособни и иматъ право да живеятъ“. (В къ „Независима Македония“, год. II, 80).

VI. Английски свидетелства

1. Англичанката г-жа Марионъ Филипсъ (видна членка на английската Лейбъръ-парти) дава забележителенъ отзивъ за македонците, като казва, че „македонците съ най-мужествената и талантлива частъ на българското племе.“

2. Джемъ Баучеръ, въ една своя статия „Съдбата на Македония“, публикувана презъ 1919 г., казва: „македонските българи съ единъ мужественъ, крайно работливъ и интелигентенъ народъ. . .“

3. Англичанинътъ Н. Н. Braifstort който посети Македония непосрѣдствено следъ възстанието и се запозна съ мъжките и страданията на разбунтувалия се робъ, казва: „Колкото човѣкъ повече изучва македонските българи, толкова повече почита тъхния патриотизъмъ и геройство“.

4. Английскиятъ министъръ (бившъ) К. Б. Томсонъ, въ книгата си „Победители и победени“ казва, че „македонците съ съ пламененъ български националенъ духъ, неукротими и фанатични патриоти“. Същиятъ въ в-къ „Обсервър“ (21.X.1923 г.) разправя за македонците следното: „Македонците съ проникнали въ всички класи и всички професии въ България; тъ даватъ единъ големъ процентъ отъ висшите длъжностни лица на черквата и нѣкои отъ най-способните политици; тъ проникватъ навсъкѫде, като шогланци и действително Македония въ много отношения прилича на строгата и буйна Каледония. Българите отъ Македония съ по-българи отъ жителите на царството. Въ продължение на десетилѣтия тъ съ се борили противъ турското подтисничество, срещу сръбската пропаганда и православната гръцка черква. Всъко семейство си има своя герой, или своя мъченикъ. И отъ огъня на борбите и предследванията македонецътъ е излѣзълъ напрегнато национа-

листиченъ, горещо религиозенъ, по-развитъ културно отъ сърбите или българите, неукротимъ, неуправляемъ".

5. Англичанина Едуардъ Бойлъ въ лондоското списание „Континентален Ревю“ въ книгата за м. юни 1927 г. за македонците казва: че „македонските българи съ били винаги по-българи отъ българите въ царството и още, че македонците съ единъ ясно обособенъ и съзнателенъ народъ“.

VII. Французки свидетелства

A. Rambau (въ Etudes sur l'Histoire byzantine) казва: „Македония бѣ по-войнствена, българското чувство по-силно и омразата къмъ гръците по-буйна, отколкото въ България, на която великия Преславъ бѣ столица“.

2. Кореспондента Pierre Daye (в. le Soir, 7. XI. 1913 г.) казва „Македонците съ нгай-интелигентните на полуострова“.

VIII. Нѣмски свидетелства

1. Германския вестникъ „Дойче алгемайнце цайтунгъ“ (8. VII. 1923 г.) казва: „За менъ и за всѣки, който познава характера на македонския българинъ, който е най-добрия българинъ, смѣлъ до самозабрава, храбъръ до крайностъ, съ желѣзна издръжливостъ въ преследването на предпоставената цель, като никой другъ народъ въ свѣта, за всѣки, който познава този характеръ, бѣше ясно, че българското правителство трѣба да капитулира, както ще капитулиратъ сръбското и гръцкото, въпреки всички трудности“ (Кореспонденция по свалянето на Стамбoliйски, който отвори фронть на македонците).

2. Кореспондента на в-къ „Райхъ-постъ“ (17 X. 1924 г.) пише: „Македонецътъ е уменъ и трудолюбивъ и не обича нищо друго, освенъ найденото си съ кръвъ парче земя и родно огнище...“

3. „Винеръ алгемайнце цайтунгъ“ отъ 26.II. 1926 г. въ статията си „Македония и македонските бѣжанци“ казва: „Въ сравнение съ другите балкански народи, македонците българи притежаватъ една по-голяма интелегентност, благодарение на която македонецътъ е по-предприемчивъ въ ежедневния животъ и е по-лесно пригоденъ за цивилизация“.

IX. Ромънско свидетелство

1. Бащарея, ромънски журналистъ, родомъ отъ гр. Крушово, на банкета даденъ на ромънските гости отъ македонските организации, 19.XII 1923 г., казва: „Македония е вложила у своите синове (безъ разлика на вѣра и на народностъ) единъ духъ, една дарба, каквито не се забелязватъ у никои тѣхни сънародници въ другите страни“.

X. Белгийско свидетелство

1. Известниятъ белгийски социалистически лидеръ Вандервeldъ въ писмото до в. „Народъ“ (14.X. 1924 г.) пише: „Нѣма никой въ България, отъ която и да било партия, който да не храни една гореща и искрена симпатия къмъ македонския народъ, тъй много измѣжванъ и, може би, най-красивиятъ, най-дейниятъ и най-надарениятъ на Балканитѣ“. Същиятъ, говорейки на 5.XI. 1924 год. на събранието на „Лигата за правата на човѣка“ въ Парижъ за македонците е казалъ, че „сѫ много симпатични“.

XI. Италиянско свидетелство

1. Италианскиятъ ученъ мжжъ и публицистъ Бинченто Чинто казва (въ в-къ „Ил-Мондо“, 30.VI. 923 г.): „Македонците се чувствуваатъ по-българи отъ българите“.

2. Пиеръ Парини въ (миланския в-къ „Ил-Пополо д'Италия“ за македонците пише: „Македонците сѫ безсъмнено най-интелигентните и културни жители на Балканския п-въ. Може би сѫщо сѫ и най-силните и юначни. Тѣ образуватъ, както се знае, ржководната частъ въ България, която е тѣхна втора родина, дѣто сѫ намирали винаги братя, а не потисници“.

IV.

ПРИЧИНИ ЗА ИЗТЪКНАТИТЕ КАЧЕСТВА НА МАКЕДОНСКИТЕ БЪЛГАРИ

Причините и условията сѫ много и доста разнообразни

1. Македония е доста на югъ на Балканския п-въ. Тя е по на югъ отъ България и Тракия. Климатътъ ѝ е по-умѣренъ, а на мяста доста топълъ, дори горещъ. Добрите климатически условия благоприятно действуватъ не само върху растителните култури, но и върху човѣшката природа. Южниятъ климатъ дава творчески умове. Македонецътъ е южнякъ.

2. Географското и топографско разположение на Македония сѫ спомогнали да биде тя путь за приливъ и отливъ на народите, идящи отъ изтокъ къмъ западъ и обратно. Разположена между две морета, огнище на средневѣковна търговия, Македония е била прошарена още отъ древни времена съ прочути военни и търговски пътища, свързващи Адриатика съ Средиземно море. Отъ една страна древниятъ путь Вия Егнатия свързвалъ адриатическите търговски центрове чрезъ Солунъ съ Цариградъ, а отъ друга — по течението на македонските реки сѫ отивали оживени друмове на северъ, за централна и западна Европа. Така, Македония е била посещавана непрекъснато отъ търговци чужденци.

Около X—XI в. венецианци развиваат оживена търговия; по-късно си пробиват път и други италиянски републики: Пиза, Генуа. Към XIII в. надмощие във търговията взема Рагуза и Дубровник. Към XV в. навлизат въ страната и рудничари отъ Унгария и т. н. Условията, при които е била поставена да се развива економически Македония, съж гарантirали напредъка на населението ѝ въ всъко отношение.

3. Близкостта и съседството съ Византия съж давали често пъти поводъ за дълги и непрекъснати войни. Цели столѣтия се водятъ българо-гръцки племенни борби за надмошне и завладяване на едната или другата страна. И въ единия и въ другия случай, т. е. победителка или победена, Византия е упражнявала силно влияние съ своята култура върху племето ни.

4. Чрезъ честитъ нахлувания на разни народи въ страната, ставали съж кръстосвания, които водятъ къмъ подобрене на расата.

5. Македонецътъ притежава часть отъ качествата на древния македонски народъ, воюдове на който съж били Филипъ Македонски и неговиятъ синъ Александъръ Велики. Даже запазенъ е старомакедонскиятъ антропологически типъ въ днешния македонецъ, поради който Филипъ е успѣлъ да създаде яките основи на великата македонска държава. А кой не знае духовните и физически качества на старите македонци?

6. Презъ турското владичество македонските българи щастливи съж да иматъ около себе си Охридската архиепископия до 1767 г., която бѣ живъ свидетелъ на българската народност. Не е безъ значение и влиянието на сръбската Ипекска патриаршия, която се е намирала въ съседство съ Македония. И манастирите: Зографски, Хилендарски, Св. Прохоръ Пчински, Св. Якимъ Осоговски, Св. Наумъ Охридски, Св. Иоанъ Бигоръ (Дебърско), Св. Иоанъ Слѣпченски (Демиръ-Хисарско), Лъсновския манастиръ (Тетовско), дето славяно-българското четмо и писмо бѣ се запазило най-жизнеспособно, съж упражнявали своето прѣко или косвено влияние за крепкостта на българския духъ. По-голѣмите манастири (Зографски, Хилендарски, Св. Иванъ Рилски) съж имали изъ много градове и села въ страната своите метоси, кѫдето представителите манастирски съж поддържали келийни училища и съж крѣпили българския непоколебимъ народенъ духъ. Освенъ туй Македония е по-далечъ отъ центъра на фанариотското гръцко духовенство — Цариградъ, и следователно по-недостъпна за патриаршеския козни и пъклени замисли.

7. Македония е по-близо до славяните въ Австрия, посредствомъ които влѣзла въ контактъ съ цивилизацията въ западна Европа. Македонскиятъ търговци често пътували въ Австри и Унгария. Самъ Шафарикъ се е срѣщалъ съ тѣхъ

често въ Нови-Садъ, а Коларъ въ Пеща и Виена, като и двамата не малко сж допринесли за събуждането на родолюбивата искра въ душите на тези македонски българи. Свободолюбивите идеи на англо-саксонската раса, тъй гениално популяризирани от френските писатели въ XVIII в., през Виена, Прага, Буда-Пеща, Нови-Садъ, Карловецъ, Землинъ, Бълградъ, Рагуза, проникнали въ страната и упражнили своето влияние върху умовете на слабокултурното още население, потиснато подъ двойното гръцко-турско робство.

8. Дълговъковното робство на потиснатите народи, кара последните да търсят и измислят начини, спомогства и способи за своята отбрана, самозашита и освобождение. А това напръгане на умствените, моралните и физическите сили, води към прогресъ, усъвършенствуване и по-широва културност. Така, германецът въ последната война, за да не биде победен и съкрушен, изнамери целина, усъвършенствува подводницата и откри 42 см.-то оръдие. А македонецът продължава да е още робъ.

9. Големите земевладълски имоти (чифлиците), каквито изобилваха въ Македония, даватъ възможност и грижа за по-модерно, по-доходно и по-образцово обработване на стопанството.

10. Най-сетне, подъ робския режимъ, при липса на грижи, полезни инициативи и насырдчения отъ страна на властта за добрия поминъкъ и благосъстоянието на населението, както това става въ една свободна и правова държава, народът е принуденъ самъ да взема мерки, да се грижи за по-добрия си поминъкъ и благосъстояние. А този стремежъ води къмъ усъвършенствуване на занаята, професията, индустрията, търговията, стопанството и пр. Този по-тиъкъ прави човека по-културенъ. Нуждата ражда прогреса.

Отрицателни качества.

И у македонските българи, както и у всичка друга нация, не липсватъ и отрицателни качества, макаръ и тъ, отрицателните качества, споредъ менъ, да сж единъ видъ дарби. Защото, не всички може да бъде „Боримечката“, който лани вдигна цѣлата столична полиция на кракъ и следъ като взе много жертви, стана и той курбанъ; или не всички може да стане шефъ на група атентатори, конспиратори, фалшивици и пр. За щастие, тези отрицателни качества не сж притежание на цѣлокупното македонско племе, а по единична проява, на отдѣленъ индивидъ, на отдѣлна група, може би. Така, ний виждаме македонци да стоятъ начело на нѣкоя конспиративна акция; съучастници въ нѣкоя фалшивицска афера; родоотстъпници и предатели, както и притежаващи нѣкои други пороци (кражба, лжва, завистъ,

злоба, пиянство, безнравственост и пр.). Но можемъ ли да вадимъ отъ тукъ заключение, че всички тия качества сѫ свойствени на цѣлото племе, че всички македонци, цѣлото това племе е порочно? — Не. Тъзи отрицателни качества сѫ продуктъ на лошо възпитание, на лоша срѣда, на лакомство за лесно печелене на богатство, на амбиция за честь, за слава и пр. и пр. Такива и др. подобни лоши качества не липсватъ и у най-культурните нации, колко повече тѣ тръбва да проличаватъ тукъ, на ориента, особено на Балканите, кѫдето сѫ на лице всички условия за тѣхното сѫществуване. Ето защо, ний съ положителностъ можемъ да кажемъ, че македонските българи не сѫ: конспиратори, не сѫ родоотстѫпници и отечествопредатели; не сѫ фалшивикатори, не сѫ порочни.

* * *

Може ли сега такъвъ народъ, който е далъ велики хора въ далечното и близко минало и който презъ най-мрачните и безнадеждни времена не е престаналъ да има будна съвестъ; да има хора съ извѣнредни дарования, съ безкрайна любовь къмъ родината и народа и съ воля да жертвува за тѣхъ сили и животъ? Може ли такъвъ народъ да загине? Една областъ, която има такива заслуги къмъ българската и славянска култура; едно население, което прояви такива обществени добродетели, такава жизнеспособностъ и такива дарби за напредъкъ и развитие, не заслужава ли повече уважение отъ всички и по-добра участъ?

Не, една страна, която е дала животъ на синове, като: св. Кирилъ и Методи, св. Климентъ, св. Наумъ, Отецъ Паиси, Братя Миладинови, Гоце Дѣлчевъ, Даме Груевъ, Пере Тошевъ, Тодоръ Александровъ, Мара Бунева и още цѣла плеада достойни чада; Македония, която и сега продължава да дава животъ на самоотвержени синове, не може да бѫде одушена и загубена. Македония е жива и не е далечъ часътъ, когато наново ще изгрѣе слънцето на свободата за тоя край. Тогава и македонските българи ще добиятъ възможностъ да проявятъ и развиятъ напълно своите високи дарби и да внесатъ своята дань въ съкровищницата на българската и общочовѣшка култура.

СЪДЪРЖАНИЕ:

	Стр.
I. Предговоръ	3
II. Какво сж дали македонците на българското племе	5—14
III. Данни отъ по-ново време	14—22
IV. Мнения на наши и чужди учени за духовните качества на македонските българи	22—28
V. Причини за изтъкнатите качества на македонските българи	28—31

ПРИТУРКА

И книгата „Градъ Прилепъ“ се посрещна доста симпатично от печата и обществото. Ето по-важните отзиви и критика за нея:

1. Р. Чолаковъ (в. Миръ, бр. 7470, год. XXXI.; Църковъ вестникъ, 9. V. 1925 год.).

Презъ 1923 г. Георги Трайчевъ, учител въ IV Софийска прогимназия, тури начало на едно хубаво дѣло -- издаването на „Македонска библиотека“. За достойнствата на рече-ната библиотека азъ имахъ случай да се изкажа, разглеждайки излѣзлите до сега нумера. Но сега, като имамъ на ржка току-що излѣзлия брой 6 отъ „Македонска библиотека“, не мога, преди всичко, да не изкажа радосъта си за закрепването на това прекрасно начинание и за развитието му по обемъ и съдържание. И наистина, докато първите броеве отъ „Македонска библиотека“ бѣха малки, популярни книжки, брой 6 представлява винушителенъ томъ отъ 384 страници, голѣма осмина; ето защо, заслужава да се кажатъ повечко думи за този трудъ.

Извѣстна е ролята на Македония въ нашето възраждане. Знайно е, че искрата за нашето национално повдигане блѣсна първо тамъ. Между градовете въ Македония, взели живо участие за националното ни свѣтъяване, е и градъ Прилепъ. Да ни запознае съ миналото на този градъ, столицата на Крали Марко, отъ най-стари времена, та дори до денъ днешенъ, да ни разкрие страница отъ българската история изобщо, ето целта на труда на г. Трайчевъ. Авторът е озаглавилъ своя трудъ като историко-географски и стопански прегледъ на гр. Прилепъ, ала въ сѫщностъ по замисълъ, а главно по изпълнение, този трудъ е една история на гр. Прилепъ. Това е достатъчно, за да се види, отъ какво голѣмо значение за родната ни наука е труда на неуморимия г. Трайчевъ....

Съ сериозността на изнесените материали, съ грижливостта на изследването „Градъ Прилепъ“ изпъква като единъ важенъ трудъ. Авторът е ималъ предъ видъ литературата по въпроса, но неговиятъ трудъ никога не би ималъ тия размѣри, ако авторът се бѣ ограничилъ само съ всичко писано. Познавайки отлично своето родно място, па и цѣла Македония, г. Трайчевъ, дългогодишенъ учителъ, директоръ

и училищень инспекторъ, председатель на революционния комитетъ въ Прилепъ, е ималъ възможность отблизо да знае за учебното дѣло въ града и за революционното движение, та и затова ни е изнесъль толкова ценни сведения по тия въпроси. Работейки съ усърдие своя трудъ, той ни е даль едно живо изложение, и книгата се чете съ увлечение. Историкътъ, географътъ, етнографътъ ще намърятъ изобилни материали по своята специалност, а всѣки родолюбивъ българинъ ще види: какво е направилъ македонецътъ за извоюването на все още непостигнатия блѣнъ, свободата на Македония.

Изданието е грижливо, къмъ изложението сѫ дадени 50 образи: мѣстности отъ Прилепско, портрети на видни дейци отъ Прилепъ, учители, всиводи, па и групи отъ отдѣлни чети. Въ приложението е дадена и карта на Прилепската околия, изработена отъ самия авторъ.

Трудове, като тия на г. Трайчевъ, иматъ и туй голѣмо значение, че тѣ държатъ жива тая история и подобно на псалмопѣвеца извикватъ въ всѣко българско сърдце възгласъ:

„Аще забуду тебе, Иерусалиме, забвенабуди дѣница моя“...
2. Вел. Йордановъ (сп. Учит. Прегледъ, г. XXIV, кн. 4).

Огъ „Македонската библиотека“ сѫ излѣзли до сега въ петь номера следнитѣ книги: „Мариово“, „Дойранъ и него-вото езеро“ и „Прѣспа“, за които критиката се отзова твърде благоприятно. Съ още по-голѣмо старание и любовъ, съ още по-голѣмо усърдие е работена и книгата градъ Прилепъ — който стои въ центъра на съзнанието на македонските българи, както и на българите изобщо. Ако Солунъ и Скопие сѫ величави, Битоля пленителенъ, Охрида — очарователенъ, Прилепъ блѣска съ своята романтика. Въ него не само е туптѣло винаги живо сърдцето на македонските българи, въ него не само сѫ се вълнували най-силно тѣхнитѣ чувства, но тамъ тѣхната фантазия винаги е намирала най-яркитѣ образи за своето творчество.

И трѣбва да се признае, че авторътъ е употребилъ голѣми усилия при написването на тая книга. Той е искалъ да представи града Прилепъ — негово родно мѣсто — въ всѣко отношение и, освенъ историческите данни за града, за старинитѣ въ него, за дивния Крали Марко, чуждитѣ свидетелства за града, възражданието, учебното дѣло, той изобразява града и въ днешно време, неговото економическо положение, неговото културно-просвѣтно дѣло, като при това дава бележки и за прилепския говоръ, описва носията и обичаите и характернитѣ чѣрти на прилепчани. Авторътъ отдѣля, естествено, и голѣмо мѣсто на революционното дѣло, въ което и самъ той е вземалъ живо участие — председатель на управителното тѣло на последния прилепски революционенъ комитетъ до хуриета; той изобразява и срѣбската пропаганда, Прилепъ презъ войнитѣ, прилепската емиграция

и пр. Така той е събралъ огроменъ материалъ за града Прилепъ и представя последния въ пълень и достоенъ видъ, съответстващъ на славата на града. Книгата се чете съ особенъ интересъ и увлѣчение, особено ония нейни части, въ които се излага материалъ, до сега не твърде засяганъ: носията на гражданитѣ, обичаите, характерни чърти на прилепчани, прилепскиятъ говоръ. Ние се надѣемъ, че тоя трудъ на г. Трайчева ще намѣри най-широко разпространение у нашата читаеща публика и ще подействува назидателно на съвременнитѣ и иднитѣ поколѣния.

3. Професоръ д-ръ Ст. Младеновъ (сп. Училищенъ Прегледъ, г. XXIV кн. 5 и 6). Подъ заглавие „Ценни материали за историята на два македонски града“, казва:

Уредника на „Македонска Библиотека“, въ която излѣзоха доста интересни трудове за областта Мариово въ срѣдна Македония, за Дойранъ и Дойранското езеро и за областта Преспа, ни поднася сега една голѣма книга за града на Крали Марко... Работата на г. Трайчева се състои отъ 20 глави. Следва въ кратце съдѣржанието на книгата и бележки за него, като свѣршва съ заключителнитѣ думи: „книгата на г. Трайчевъ е отъ голѣмо значение и заслужава най-голѣмо разпространение“.

4. Професоръ М. Арнаудовъ (сп. Бъл. мисъль, гл. I, кн. I).

Г-нъ Трайчевъ, известенъ македонски революционеръ и учителъ, си е далъ труда да направи въ тая доста жпно написана книга сводъ на всичко онова, което характеризира минало и настояще на родния му градъ, прочутата столица на Крали Марка, общобългарския епически герой. Той ни говори по-специално за национално движение въ епохата на възраждането, за учебното дѣло, за езикъ, нрави и битъ на прилепчани, и най-надѣлго за революционнитѣ борби противъ турско и срѣбъско робство. Книгата е писана съ топлото чувство на покрусенъ отъ събитията патриотъ: тя е доказъ за несъкрушимия оптимизъмъ и за горещата обичь на македонската емиграция въ България къмъ напуснатитѣ родни огнища. Макаръ да не претендира на оригиналностъ, авторътъ принася съ своята „Македонска библиотека“ добра услуга на широкото ни общество, тъй слабо запознато съ земя, история и животъ на македонските българи.

5. Д. Бабевъ (сп. Листопадъ V—VI, 1925 г.).

Авторътъ е употребилъ голѣмъ трудъ и старание за написването на тази книга, въ която ни дава пълни исторически сведения за града Прилепъ и за старинитѣ въ него, както и за днешното му економическо и културно положение. Въ книгата авторътъ е отдалълъ доста място за описание на нравите, носията на прилепчани и за тѣхния говоръ, както и за революционното дѣло въ тоя край. Книгата изобилствува съ доста интересни материали, написана е съ вещина и трѣбва да намѣри широко разпространение.

6. А. П. Стоиловъ (сп. Известия на Народния етнографски музей въ София, г. V, кн. I—IV). Авторът на „Македонска библиотека“ съ непоносими жертви и старания продължава да издава своята библиотека и съ последния брой „Градъ Прилепъ“ той ни просто изненада поради обемистата книга... Книгата на г. Трайчева заслужава разпространение между бълг. общество, а главно между емигрантите прилепчани.

7. Ж. Чанковъ (Учит. вестникъ, бр. 10, г. XXI).

Колкото и да желаемъ да предадемъ въ най-сбита форма славните мисли на автора, това не ни е възможно, защото мъсътото не ни позволява. Г-нъ Трайчевъ съ рѣдко трудолюбие и свойствени на македонците упоритост и постоянство, е събиралъ въ продължение на много години материали за историята на Прилепъ и сега ги предлага на българския читателъ.

Като поздравяваме автора за неговия трудъ, ние препоръчваме на всички учители по география книгата на г. Трайчева и желаеме нейното широко разпространение.

8. Хр. Шалдевъ (в. „Илинденъ“. год. X, бр. 16).

Книгата Градъ Прилепъ е № 6 отъ „Македонска библиотека“. Въ нея авторът излага историята на гр. Прилепъ отъ край време до повторното му завладѣване отъ сърбите — 1918 г. Преди всичко ще кажемъ, че тя е единъ цененъ приносъ къмъ историята на възраждането и освободителното движение на Македония, респективно на гр. Прилепъ, същевременно изнасяйки ценни материали по историята и географията на града.

Да се опише историята на единъ български градъ, особено на единъ отъ тези, които се намиратъ подъ чуждо владичество, е една работа колкото необходима, толкова необикновено трудна. Ние нѣмаме изобщо историята на нашите градове; пъкъ и описанията на нѣколкото градове сѫ твърде недостатъчни, защото липсватъ исторически данни, както за старите времена, така и за най-ново време. Личните спомени за най-нова история — възраждането и революционната епоха — не се записватъ и заедно съ хората отиватъ въ вечността. За това работата на г. Г. Трайчевъ представлява единъ цененъ приносъ само отъ гледна точка на запазване тези спомени, които ще послужатъ не само като добъръ материалъ за общата ни история, но и за възпитанието на младото подрастващо поколѣние.

Ние я препоръчваме както на македонската емиграция, така и на всѣки български любознателенъ четецъ. Тя трѣбва да краси и училищните библиотеки, както и тия на нашия болници и казарми.

9. Ил. Ивановъ (в. „Македония“, 1920 г. бр. 106).

Тоя голѣмъ трудъ на г. Г. Трайчевъ заслужава особено внимание и проучване; но предварително ний го оценяваме като единъ добъръ приносъ къмъ изучаването на родината ни и желаемъ широкото му разпространение. Особено прилепската

Забелъзани печатни гръшки:

На стр.	редъ	вместо	да се чете
9	17	акедонци	Македонци
10	25	Н. Доревъ	Ив. Доревъ
11	15	пропуснато: в. „Дем. говоръ“ — директоръ Хр. Силяновъ	
16	10	живописъ	живопись
27	9	А. Rambu	1. А. Rambu
31	14	пропуснато:	не съ разбойници

„МАКЕДОНСКА БИБЛИОТЕКА“

излиза ПЕРИОДИЧЕСКИ

Излѣзлите книги отъ тая библиотека сѫ:

№ 1. Мариово (второ издание) на изчерпване	5 лв.
№ 2. Дойранъ и неговото езеро — изчерпана	8 „
№ 3. Преспа — на изчерпване	5 „
№ 4. Преспанското езеро — на изчерпване	5 „
№ 5. Стариини въ Преспа — „ „	5 „
№ 6. Градъ Прилепъ — на изчерпване	100 „
— Принѣсъ къмъ историята на революционното дѣло въ Македония	15 „

ЦЕНА 10 ЛЕВА

Книгитѣ се намиратъ у автора — София, ул. Тетевенска № 27 и въ по-голѣмитѣ столични книжарници.

